

امام سجاد (ع) از طریق دعا به نشر معارف قرآن و فرهنگ اسلامی پرداخت

امام سجاد (ع) با توجه به وضعیت زمان و اختناق حاکم در آن دوران، اقدام به یک سلسله برنامه‌های ارشادی و فرهنگی و مبارزات غیرمستقیم نمود.

امام سجاد (ع) با توجه به وضعیت زمان و اختناق حاکم در آن دوران، اقدام به یک سلسله برنامه‌های ارشادی و فرهنگی و مبارزات غیرمستقیم نمود.

خبرگزاری مهر - گروه دین و اندیشه- عصمت علی آبادی: امروز ۲۵ محرم است و به نقلی سالروز شهادت امام سجاد علیه السلام می باشد بر همین اساس برای بررسی فعالیت های سیاسی و فرهنگی امام سجاد علیه السلام با سید محمود جوادی محقق و پژوهشگر تاریخ اسلام به گفت و گو پرداختیم که حاصل آن در ادامه تقدیم مخاطبان می شود:

*در ابتدا لطفاً ما را در جریان شرایط آغازین دوران امامت حضرت سجاد (ع) قرار بدهید و اینکه آن حضرت با چه دشواری هایی روبرو بودند؟

همه می دانیم که دوران امامت حضرت امام سجاد علیه السلام با شهادت امام حسین علیه السلام در ۱۰ محرم الحرام ۶۱ قمری آغاز شد. دوران امامت آن حضرت به دلیل شرایط پس از واقعه هولناک کربلا و شرایط حاکم در آن زمان بسیار سخت و دشوار بود.

ادامه اوضاع نابسامان پس از شهادت امام حسین علیه السلام مانند واقعه فجیع حره، که در این واقعه، بسیاری از مردم مدینه، از جمله ۸۰ تن از صحابه پیامبر (ص) و ۷۰۰ تن از حافظان قرآن کشته شدند و اموال و نوامیس مردم به غارت رفت. همچنین منجنیق بستن به خانه ی خدا، چنان اوضاع را درهم و پیچیده کرده بود که مردم به نوعی قادر به برقراری ارتباط عادی با امام خود نبودند و حضرت زین العابدین علیه السلام در شرایط اختناق و انزوا به سر می بردند.

در عصر امامت امام زین العابدین (علیه السلام) جامعه اسلامی در یک بحران فکری و عقیدتی وحشت زا فرو رفته بود. بی تردید از پیش عوامل مختلفی در این بحران نقش داشتند، امام سجاد (علیه السلام) در راستای هدف بزرگ الهی خود که هدایت و رهبری جامعه اسلامی می باشد، در مقابل این انحرافات سکوت اختیار نکرد و با توجه به شرایط و اوضاع حاکم بر جامعه به مبارزه علیه این انحرافات پرداخت.

فاصله گرفتن جامعه از مکتب اهل بیت علیه السلام و محدودیت های سیاسی برای امامان (علیهم السلام) از طریق منع نقل و نوشتن حدیث، همچنین توطئه دستگاه جبار اموی در جهت دامن زدن به اختلافات فکری و مشغول کردن مردم به مسائل غیر مهم و بهره برداری سیاسی از آن، که در نتیجه فرصت تبیین و تحقیق در این مسائل از دست می رفت، از جمله عواملی بود که جامعه اسلامی آن وقت را در یک بحران فکری و عقیدتی فرو برده بود و با آن دست و پنجه نرم می کرد.

*با توجه به چنین شرایطی امام سجاد علیه السلام با چه روشی اقدام به هدایت و رهبری جامعه اسلامی می کردند؟

امام سجاد (ع) با توجه به وضعیت زمان و اختناق حاکم در آن دوران، اقدام به یک سلسله برنامه های ارشادی و فرهنگی و مبارزات غیرمستقیم نمود. آن حضرت با اینکه پس از واقعه کربلا جامعه اسلامی را گرفتار ترس و یاس می دید و کسی را نمی یافت که تربیت کند و دانش خویش را به او بسپارد ولی از پای ننشست و با دعا و نیایش مطالب عمیق و مضامین ارزنده و گرانفردی را به جامعه اسلامی به ویژه شیعیان منتقل ساخت. تداوم بخشی و تفسیر درست حادثه عاشورا و جلوگیری از تحریف آن، پرورش رهبر آینده امت اسلامی حضرت باقرالعلوم (ع)، نشر معارف قرآن و فرهنگ اسلام در قالب دعا و نیایش، نظارت و هدایت اندیشمندان و فقها و قُرّای جامعه اسلامی، حمایت سیاسی، مادی و معنوی از بردگان به عنوان مظلوم ترین گروههای اجتماعی و تلاش برای هدایت و آزادی آنان از مهمترین اقدامات امام سجاد (ع) پس از عاشورا و در دوران امامت ایشان به شمار می رود.

به دلیل فضای خفقانی که پس از واقعه عاشورا در بلاد اسلامی به ویژه مدینه حاکم بود، امام سجاد (ع) از طریق دعا به نشر معارف قرآن و فرهنگ اسلامی پرداخت که مهمترین آن مجموعه ادعیه ای تحت عنوان «صحیفه سجادیه» مشتمل بر ۵۴ دعاست. صحیفه سجادیه در ضمن دعا، معارف اسلام، سیاست اسلام، اخلاق اسلام، اجتماعیات اسلام، حقانیت شیعه، حقانیت اهل

بیت (ع)، انتقاد از ظلم و ظالم، سفارش به حق و حقیقت، و بالاخره یک دوره معارف اسلامی را آموزش می دهد. صحیفه ای که محققین، اسم آن را اخت القرآن، انجیل اهل بیت و زبور آل محمد نهاده اند.

همچنین می توان در اینجا به چند مورد از مهم ترین فعالیت های امام (علیه السلام) در خصوص رهبری و هدایت جامعه اشاره کرد. این فعالیت ها عبارتند از ۱- هشدار نسبت به عقاید انحرافی مانند عقاید اهل غلو (نسبت دادن منزلت الوهیت به امامان)، ۲- مبارزه با عقیده جبرگرایی دستگاه حاکم که معاویه طلایه دار ترویج این عقیده بود، ۳- مبارزه با مشبهه و کسانی که عقیده تشبیه و تجسیم خداوند را ترویج می دادند، ۴- احتجاج با متصوفه و راهنمایان و ۵- مبارزه با عالمان درباری.

مورخان شرایط سیاسی عصر امام سجاد (ع) را بسیار سخت توصیف می کنند به گونه ای که آن حضرت قادر نبود آزادانه کلاس درس برگزار کند. به همین جهت برای انتقال علوم دینی و اخلاقی، از راه های غیر مستقیمی چون خرید برده، تربیت آنها و سپس آزاد کردنشان یا فرستادنشان به مناطق دوردست بهره می جست. همچنین از قالب دعا و نیایش برای انتقال مفاهیم تربیتی استفاده می کرد.

با این حال گفته می شود امام سجاد (ع) در اواخر عمر شریفشان و به دلیل بهتر شدن نسبی اوضاع، شبستان مسجد پیامبر را محل درس و بحث خود قرار داده بود و در مباحثی چون فقه، تفسیر، حدیث، کلام و قوانین اخلاق و رفتار با پیروانش به مباحثه می پرداخت. همچنین در همه جمعها یک خطبه عمومی ایراد می کرد که در آن به موعظه مردم می پرداخت و مردم سخنانش را یادداشت می کردند.

* با توجه به تبلیغات مخرب بنی امیه علیه اهل بیت پیامبر (ص) موقعیت اجتماعی امام سجاد (ع) پس از واقعه عاشورا در چه سطحی قرار داشت؟

واقعه عاشورا و شهادت امام حسین علیه السلام نتوانست یزید را به همه اهداف خود برساند. یکی از اهداف یزید پاک کردن ذکر اهل بیت علیهم السلام از ذهن مردم بود، او در کاخ خود پاسخ کوبنده حضرت زینب سلام الله علیها را اینگونه دریافت کرده بود: «فَکِدْ کَیْدَکَ وَاسْعَ سَعِیکَ وَ ناصِبْ جُهْدَکَ فَوَاللّٰهِ لَا تَمَحُوْ ذَکْرَنَا وَ لَا تُمِیتُ وَحِیْنَا».

همچنین در پاسخ به سوال شما می توان گفت شعر معروفی قرزذق در وصف امام زین العابدین (ع) بازتاب دهنده موقعیت ممتاز اجتماعی امام سجاد (ع) و دلیلی بر محبوبیت آن حضرت در میان مردم است. این شعر صحنه ای از احترام مردم به امام زین العابدین (ع) در مقابل بی توجهی آنها به هشام بن عبدالملک در ازدحام حج را توصیف می کند.

گفته می شود در هنگام طواف خانه خدا، امام سجاد (ع) و هشام هر دو سعی داشتند خود را از میان جمعیت متراکم که اطراف کعبه می چرخیدند به حجرالاسود برسانند. مردم برای امام زین العابدین (ع) کوچه باز کردند درحالی که هشام بیهوده در میان جمعیت تقلا می کرد. بر طبق این گزارش، خلیفه که از این واقعه به خشم آمده بود، فریاد زد این چه کسی است که مردم چنان احترامی به او می گذارند. فرزذق در پاسخ خلیفه، قصیده ای سرود که از شاهکارهای ادبیات عرب محسوب می شود. این قصیده همچنین گواهی تاریخی بر صحت این واقعه محسوب می شود.

فرزذق به تاوان این قصیده به دستور هشام راهی زندان شد. امام سجاد (ع) برای جبران، هدیه ای ۱۲۰۰۰ درهمی برایش ارسال کرد اما فرزذق آن را نپذیرفت و اظهار داشت این شعر را فقط به خاطر غیرت مذهبی اش گفته است. فرزذق در زندان شروع به هجو خلیفه کرد تا جایی که خلیفه از بیم زبان گزنده اش، دستور آزادی اش را صادر کرد.

* دوران امامت امام سجاد با چه چالش هایی از نظر سیاسی همراه بود و ایشان چگونه با این چالشها برخورد می کردند؟

عصر امامت امام زین العابدین (ع)، یکی از ترسناک ترین دوره های تاریخ اسلام برای شیعیان به شمار می آید، یکی از اقدامات مهم امام سجاد (ع) در راستای رهبری هدایت شیعه موضع گیریهای بجا و به موقع آن حضرت در برابر قیام ها و شورش ها و نیز مواضع آن بزرگوار در مقابل عملکرد حکام اموی عصر خویش بود.

می توان شرایط سیاسی دوران امامت امام سجاد (ع) را به دو دوره تقسیم کرد، قسمت اول مربوط به دوران حکومت یزید و قسمت دوم مربوط به دوره پس از آنکه می شود آن را دوران قیام ها و دگرگونی ها نامید.

با آمدن یزید و رقم خوردن حوادث هولناکی مانند شهادت امام حسین علیه السلام، واقعه حره و آتش زدن خانه خدا به دست شامیان، اوضاع سیاسی در شبه جزیره عرب به قدری متشنج شده بود که مردم نمی دانستند برای حفظ جان خود به کجا پناه

التزام به روش تقیه پس از واقعه کربلا از سوی امام سجاد (ع) موجب شد یزید سفارش کند که متعرض امام سجاد (ع) نشوند و این گونه شد که آن حضرت در جریان واقعه حرّه از گزند سپاه اموی در امان ماندند. شهر مدینه با حمله شامیان در واقعه حره به شهر خون و وحشت تبدیل شده بود. طبق گفته تاریخ نویسان هزار نفر از صحابه پیامبر در این واقعه کشته شدند، تا آنجا که مروان بن الحکم که از دشمنان سرسخت اهل بیت پیامبر بود به همراه خانواده اش به خانه امام سجاد پناهنده شد تا از گزند حمله شامیان در امان باشند.

طبق تصریح منابع تاریخی در جریان واقعه حره و هجوم شامیان به مدینه، علاوه بر خانواده مروان بن الحکم، بسیاری از خانواده ها (حدود ۴۰۰ نفر) همسر و فرزندان خود را به خانه امام سجاد (علیه السلام) فرستادند و از آن حضرت پناه خواستند و در پناه آن حضرت تا پایان اشغال مدینه به دست سپاه مسرف، در امنیت و سلامت به سر بردند و از تعرض شامیان در امان ماندند.

خط مشی حضرت سجاد (ع) پس از واقعه عاشورا باعث شد که جاسوسان و گزارشگران اموی که در مدینه تعدادشان بی شمار بود و روابط و مسائل زندگی حضرت را زیر نظر گرفته بودند، نتوانند کوچک ترین حرکتی از ایشان برخلاف حکومت یزید گزارش دهند و به همین جهت حضرت و پیروان ایشان از این وقایع در امان ماندند و اهل بیت را که در جریان کربلا به شدت مورد آزار قرار گرفته بودند، در واقعه حرّه مصون ماندند.

*با پایان یافتن حکومت یزید، اوضاع سیاسی حاکم چه شرایطی را برای امام سجاد (ع) پیش آورد و ایشان چه سیاستی را در پیش گرفتند؟

با مرگ یزید فرزند او به نام معاویه ی دوم روی کار آمد، دوران خلافت معاویه بن یزید بسیار کوتاه بود و برخی از منابع آن را چهل روز دانسته اند. به اتفاق همه روایات تاریخی، او برعهده گرفتن خلافت را خوش نداشت و از آن بیزار بود. درباره علت این موضوع روایت های مختلفی نقل شده است.

در برخی گزارش ها، بیزاری از رویه پدرانیش (معاویه و یزید) و سایر امویان علت اصلی کناره گیری او از خلافت دانسته شده و به گرایش او به اهل بیت (ع) تصریح شده است. گزارشی در کتاب حبیب السیر، از منابع تاریخی فارسی قرن دهم هجری، وجود دارد که بر اساس آن معاویه به شایستگی امام زین العابدین (ع) برای خلافت تصریح کرده و مردم را به دعوت از ایشان توصیه کرده است. برخی از منابع تراجم نگاری و رجالی شیعه با استناد به این گزارش، معاویه بن یزید را در زمره شیعیان قرار داده اند.

*آیا امام سجاد (ع) نقشی در قیام توأبیین داشتند؟

مورخان این گونه می نویسند، آن دسته از مردم عراق که امام حسین (ع) را به کوفه خوانده و آن حضرت را در مقابل سپاه ابن زیاد تنها گذاشتند، پشیمان شدند و توبه کردند و «توآبیین» لقب گرفتند و درصدد برآمدند از قاتلان امام حسین (ع) انتقام بگیرند. کمی قبل از اینکه توآبیین به سمت شام حرکت کنند، مختار به کوفه آمد تا سلیمان بن صرد خزاعی، فرمانده توآبیین و یارانش را قانع کند به او بپیوندند و از نقشه او برای شکست بنی امیه پیروی کنند اما توآبیین زیر بار نرفتند و در (۶۵ ق - ۶۸۴ م) حمله کردند و پس از سه روز شکست خوردند و سلیمان کشته شد. هیچ مدرکی در مورد دخالت امام سجاد (ع) در این واقعه یافت نشده است.

*امام سجاد (ع) چه موضعی در برابر قیام مختار داشتند؟

گفته می شود مختار ثقفی برای تثبیت موقعیتش نخست از امام زین العابدین (ع) خواست به او اجازه دهد مردم را به حمایت از او دعوت، و قیامش را به نام او آغاز کند اما آن حضرت نپذیرفتند. هرچند بعدها از اینکه مختار گشنندگان امام حسین (ع) را کشت، اظهار خشنودی کردند.

مورخان چنین می نویسند که مختار قصد داشت دعوت خود را به نام امام سجاد (ع) آغاز کند، اما وقتی او نتوانست توجه امام سجاد (ع) را به خود جلب کند، دعوتش را به نام محمد حنفیه، عموی امام سجاد (ع) آغاز کرد و او را «مهدی اُمّت» خواند. در این هنگام بود که بحث حق جانشینی و اینکه آیا امامت، حق امام زین العابدین است یا محمد حنفیه، بالا گرفت.

محمد حنفیه مرد شجاع و پارسایی بود که متأسفانه عده زیادی به امامتش اعتقاد داشتند. عده دیگری نیز حضرت زین العابدین (ع) را امام می دانستند و معتقد بودند او جانشین برحق امام حسین (ع) و حضرت سید الشهداء علیه السلام او را به عنوان امام

بعدی انتخاب کرده است. در حالی که محمد بن حنفیه ادعا می کرد او به امامت سزاوارتر است، چون پسر امیر المومنین حضرت علی بن ابی طالب (ع) است. امام سجاد (ع) نیز از عمویش می خواست تا از خدا بترسد و چنان ادعایی نکند.

بسیاری از صاحب نظران، بر خلاف قهرمان دانستن مختار ثقفی توسط برخی از شیفتگان او، عملکرد مختار را بخاطر ایجاد انشقاق بین شیعیان، مورد انتقاد جدی قرار می دهند، زیرا او بود که اولین بار شیعیان را به اطاعت از محمد حنفیه فراخواند و بدین ترتیب آنها را از امام سجاد (ع) دور کرد و این امر را اولین انشقاق در تاریخ تشیع می شمارند.

پس از شکست مختار و کشته شدن عبدالله بن زبیر، خلیفه زبیری، محمد حنفیه و امام زین العابدین (ع) توافق کردند به مکه بروند و مقابل حَجْرُالْأَسْوَدِ ایستاده، برای دریافت نشانه ای از طرف خداوند دعا کنند. ابتدا محمد حنفیه دعا کرد اما پاسخ یا نشانه ای دریافت نکرد. سپس امام زین العابدین (ع) دست به دعا برداشت که بر اساس این روایت، حجرالاسود شروع به لرزش کرد تا جایی که نزدیک بود از روی دیوار سقوط کند و با زبان فصیح عربی به سخن آمد و شهادت داد که علی بن الحسین امام و جانشین واقعی امام حسین (ع) است. شهادتی که محمد حنفیه به آن گردن نهاد.

بر طبق این گزارش، امام زین العابدین (ع) سپس به مدینه برگشت و زندگی آرامی را به همراه عدهٔ محدودی از اطرافیان - که برای پرسش های دینی به او مراجعه می کردند - شروع کرد.

امامت امام سجاد (ع) ۳۴ سال به طول انجامید. آن حضرت در سال ۹۴ ق به تحریک ولید بن عبد الملک مسموم گردید و به شهادت رسید و پیکر مطهرش در کنار عموی ایشان امام حسن مجتبی (ع) در بقیع مدفون شد.